

علوم سیاسی

تلاش ناکام تحمیل بینش فلسفی به روش علمی در قرن بیستم

دکتر قاسم افتخاری

کاربردی‌سازی علوم سیاسی بر اساس نیازهای عینی بازار کار

دکتر مجید بزرگمهری

تجزیه و تحلیل واحد درسی «مبانی اندیشه‌های سیاسی در اسلام»

دکتر حسین جمالی

درس جنبش‌های اسلامی معاصر: بررسی کاستی‌های محتوایی و ضرورت‌های بازنگری

دکتر علی کریمی

آسیب‌شناسی دروس حقوقی دوره کارشناسی علوم سیاسی؛

(کاربست رویکرد عملگرا در بازنگری محتوا، منابع، شیوه‌های آموزش)

دکتر احمد محقر

بررسی منابع درسی تحولات سیاسی - اجتماعی ایران (۲۰۱۶)

دکتر علی مرشدی‌زاد

نقش زبان‌آموزی با رویکرد کلنگری و موضوع محور برای دانشجویان

علوم سیاسی و روابط بین‌الملل

دکتر مهدی مهدوی‌نیا، پرویز مصلحی‌نژاد

۱۱

فصلنامه انجمن
علوم سیاسی ایران

سال سوم / شماره ۳ / تابستان ۱۴۰۰

این فصلنامه با همکاری پژوهشکده مطالعات فرهنگی
و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری منتشر می‌شود.

صاحب امتیاز:

انجمن علوم سیاسی ایران

مدیر مسئول:

دکتر مجتبی مقصودی

سردپیر:

دکر امیرمحمد حاجی یوسفی

پژوهشنامه علوم سیاسی

فصلنامه علمی - پژوهشی انجمن علوم سیاسی ایران

سال سوم، شماره ۳، تابستان ۱۳۸۷

پژوهشنامه علوم سیاسی براساس مجوز شماره ۳/۹۰۹۷ مورخه ۸۵/۹/۲۵
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، فصلنامه علمی - پژوهشی محسوب می‌شود.

هیئت تحریریه

دکتر طاهره ابراهیمی فر (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی)، دکتر علیرضا ازغندی (استاد دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر قاسم افتخاری (دانشیار دانشگاه تهران)، دکتر محمد رضا تاجیک (استادیار دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر امیرمحمد حاجی یوسفی (دانشیار دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر حسین سلیمانی (دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی)، دکتر حسین سیفزاده (استاد دانشگاه تهران)، دکتر محمدعلی شیرخانی (دانشیار دانشگاه تهران)، دکتر مجتبی مقصودی (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی)، دکتر عباس متوجهی (دانشیار دانشگاه تربیت مدرس)

مشاوران علمی

دکتر حمید احمدی (استاد دانشگاه تهران)، دکتر رضا رئیس طوسی (دانشیار دانشگاه تهران)، دکتر ابوالقاسم طاهری (دانشیار دانشگاه علامه طباطبائی)، دکتر مسعود غفاری (استادیار دانشگاه تربیت مدرس)، دکتر عبدالعالی قوام (استاد دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر ابراهیم متقی (دانشیار دانشگاه تهران)، دکتر محسن مدیرشانه‌چی (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی مشهد)، دکتر حسین افشار (استادیار دانشگاه علامه طباطبائی)، دکتر داود هرمیداس باوند (مدرس دانشگاه‌های کشور)، دکتر سعید تائب (استادیار دانشگاه آزاد اسلامی)، دکتر بهرام نوازنی (استادیار دانشگاه امام خمینی)

داوران این شماره

دکتر محمد رضا تاجیک (استادیار دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر رونالد توماس زاده (استادیار دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر محمدعلی شیرخانی (دانشیار دانشگاه تهران)، دکتر عنایت‌الله یزدانی (استادیار دانشگاه اصفهان)، دکتر سید صادق حقیقت (استادیار دانشگاه فردی)، دکتر منصور میراحمدی (استادیار دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر سید عبدالامیر نبوی (استادیار پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی)، دکتر محمدباقر حشمت‌زاده (دانشیار دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر امیرمحمد حاجی یوسفی (دانشیار دانشگاه شهید بهشتی)، دکتر سید علی سادات‌خوی (دانشیار دانشگاه داشگاه امام صادق)، دکتر جواد تقی‌زاده (استادیار دانشگاه مازندران)، دکتر کاووس سیدامامی (دانشیار تهران)، دکتر عبدالله رمضان‌زاده (استادیار دانشگاه تهران)، دکتر مجتبی مقصودی (دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی)

این فصلنامه در پایگاه‌های اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی به نشانی www.sid.ir و کتابخانه منطقه‌ای علوم و تکنولوژی شیراز به نشانی www.srlst.com نمایه می‌شود.

نشانی: دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ساختمان جدید، اتاق ۲۵۴، دفتر انجمن علوم سیاسی ایران

صندوق پستی: ۱۳۱۴۵-۱۹۶، پست الکترونیک: info@ipsa.ir، سایت انجمن:

<http://www.ipsa.ir>

شماره کان: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۰۰ ریال

مدیر داخلي:

سمیه صالح‌نیا

ویراستار:

سمیه سیاه‌پشت

صفحه‌آرا:

سعید احمدی

چاب، لیتوگرافی و صحافی:

نارنگ

خیابان طالقانی، بعد از تقاطع

خیابان مفتح، شماره ۴/۲۶۶

فهرست مطالب

- ۷ تلاش ناکام تحمیل بینش فلسفی به روش علمی در قرن بیستم /
دکتر قاسم افتخاری
- ۴۷ کاربردی‌سازی علوم سیاسی بر اساس نیازهای عینی بازار کار /
دکتر مجید بنزگمهری
- ۶۹ تجزیه و تحلیل واحد درسی «مبانی اندیشه‌های سیاسی در اسلام» /
دکتر حسین جمالی
- ۹۹ درس جنبش‌های اسلامی معاصر:
بررسی کاستی‌های محتوایی و ضرورت‌های بازنگری /
دکتر علی کریمی
- ۱۱۹ آسیب‌شناسی دروس حقوقی دوره کارشناسی علوم سیاسی؛
(کاربست رویکرد عملگرا در بازنگری محتوا، منابع، شیوه‌های آموزش) /
دکتر احمد محقر
- ۱۴۱ بررسی منابع درسی تحولات سیاسی - اجتماعی ایران (۲۰۱۰) /
دکتر علی مرشدی زاد
- ۱۶۷ نقش زبان آموزی با رویکرد کل‌نگری و موضوع محور
برای دانشجویان علوم سیاسی و روابط بین‌الملل /
دکتر مهدی مهلوی‌نیا، پرویز مصلی‌نژاد

آسیب‌شناسی دروس حقوقی

دوره کارشناسی علوم سیاسی؛

کاربست رویکرد عملگرای بازنگری

محتوا، منابع و شیوه‌های آموزش

احمد محقق

چکیده

سرمایه‌گذاری برای تربیت و تأمین نیروی انسانی از جمله مسائلی است که همواره ذهن مدیران جوامع را مشغول کرده؛ به گونه‌ای که به امر آموزش و پژوهش به عنوان یک سرمایه ملی نگریسته و آن را بالارزش ترین سرمایه‌ها که در وجود انسان‌ها ذخیره می‌شود، به حساب می‌آورند. در اساس سه مأموریت عمده یعنی آموزش، پژوهش و خدمات اجتماعی برای دانشگاه‌ها وجود دارد. دانشگاه‌ها باید در هنگام ارائه برنامه‌های جدید آموزشی و

---

* دکتر احمد محقق استادیار گروه علوم سیاسی دانشگاه فردوسی مشهد می‌باشد.
(a-mohaghbar@ferdowsi.um.ac.ir)

تاریخ پذیرش: ۱۳۸۸/۱/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۳۸۷/۳/۷

پژوهشنامه علوم سیاسی، سال سوم، شماره سوم، تابستان ۱۳۸۷، صص ۱۴۰-۱۱۹.

پژوهشی به نیازها توجه کنند. ویژگی برون‌گرایی علم، ایجاب می‌کند رابطه نظاممندی میان اهداف و محتوای آموزشی با نیازهای مراکز اجرایی که مشتریان تولیدات دانشگاه هستند، برقرار شود. در این مقاله با توجه به دو نکته پیش‌گفته، (ضرورت انطباق محتویات متون آموزشی با نیازهای کارشناسی جامعه و تأکید بر ارتقای توانمندی پژوهشی دانشجویان) دروس حقوقی دوره کارشناسی علوم سیاسی با رویکردی کاربردی مورد بازنگری قرار می‌گیرد. بنابراین ضمن بررسی موانع کاربردی کردن این درس‌ها، به نقد سرفصل‌های مصوب دروس که محتوای منابع آموزشی و روش تدریس استاد را جهت می‌دهد، پرداخته و پیشنهاداتی جهت حذف، ادغام، اصلاح دروس و سرفصل‌های مربوطه ارائه می‌شود. به عنوان اقدامی عملی در کاربردی کردن دروس نیز، چهار گام پیشنهادی در طراحی مطالب آموزشی، همراه با پیشنهاداتی جهت اصلاح شیوه‌های آموزش دروس حقوقی ارائه می‌شود. نگارنده در پایان، یکی از مباحث حقوقی را به عنوان نمونه انتخاب کرده و مدل مورد نظر خود را در قالب آن به مورد اجرا گذاشته است.

واژه‌های کلیدی: آموزش کاربردی، آموزش پژوهش محور، دروس حقوقی دوره کارشناسی علوم سیاسی.

مقدمه

تحقیق هدف‌های توسعه علمی در گروی ایجاد رابطه‌ای نظام‌مند میان مراکز اجرایی، مردم و دانشگاه است. یک برنامه‌ریزی آموزشی مطلوب باید به‌گونه‌ای طراحی شود که دانش آموخته هر رشتہ دانشگاهی را علاوه‌بر کسب مهارت‌های نظری، به مهارت‌هایی مجهز کند که او را برای حضور در بازار کار به تناسب نیازهای دستگاه‌های اجرایی هدف، مهیا کند. بر همین اساس، برای نهاد دانشگاه سه مأموریت عمده یعنی آموزش، پژوهش و خدمات اجتماعی بر شمرده می‌شود. اگر رابطه منطقی میان محتوای آموزش، منابع آموزشی و شیوه‌های ارائه آموزش وجود نداشته باشد، دانشگاه در دستیابی به اهداف مأموریت‌ها و وظایف سه‌گانه فوق ناکام خواهد ماند.

اهمیت و ضرورت توانمندسازی دانش آموختگان رشتہ علوم سیاسی به‌منظور ایفای نقش آنان در نظام اجرایی کشور، در بخشی از اهداف برنامه آموزشی علم سیاست چنین آمده است: «تربیت افراد کارآمد با توانایی علمی که قابلیت تجزیه و تحلیل مسائل سیاسی - اجتماعی ایران و جهان را داشته باشند و بتوانند در ارگان‌های اجرایی کشور مشغول شوند؛ تأمین نیروی انسانی مورد نیاز وزارتتخانه‌ها و مؤسسات و سازمان‌های عمومی کشور به‌ویژه وزارت امور خارجہ، وزارت کشور، وزارت آموزش و پرورش و آموزش عمومی». برای دستیابی به اهداف یادشده، رعایت برخی اصول موردن توجه قرار گرفته است:

الف - اصل آزادی تفکر و تبادل نظر دائمی میان معلم و دانشجو در تمام مراحل آموزش؛

ب - مبادله گسترده اطلاعات علمی میان محافل آموزشی و پژوهشی داخلی و

ج - تعلیم و تعلم از سوی استاد و دانشجو به صورتی که زمینه آموزش، پژوهش، تفسیر و تحلیل مسائل سیاسی و اجتماعی را هرچه بیشتر فراهم سازد.^(۱) ملاحظه می‌کنیم با وجود پیش‌بینی اهداف یادشده مبنی بر ضرورت تربیت کارشناسان و افراد کارآمد مورد نیاز دستگاه‌های اجرایی، در بیان اصول معطوف به این اهداف، صرفاً به کلی گویی بسنده شده و سازوکار و چگونگی دستیابی به اهداف تبیین نشده است که نتیجه آن، فاصله آموخته‌های دانشجویان با نیازهای بازار کار است.

در این مقاله تلاش بر آن است که با عنایت به نکته‌های پیش‌گفته، یعنی ضرورت انطباق محتوای متون آموزشی با نیازهای کارشناسی جامعه و با تأکید بر ارتقای توانمندی دانشجویان به منظور تربیت نیروهای انسانی متخصص که بتوانند در هرم شغلی جامعه جایی داشته باشند و اطلاعات و تخصص خود را در حوزه فعالیت نظری و عملی خویش به درستی به کار گیرند، عناوین هفت‌گانه دروس حقوقی دوره کارشناسی علوم سیاسی (مبانی علم حقوق، کلیات حقوق اساسی، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، حقوق بین‌الملل اسلامی، حقوق اداری، حقوق بین‌الملل عمومی و حقوق بین‌الملل خصوصی) با رویکردی کاربردی مورد بازنگری قرار گیرند.

برای آسانی بررسی درس‌های دوره کارشناسی علوم سیاسی، مجموعه دروس را می‌توان بر اساس شباهت موضوعی در چند گروه دسته‌بندی کرد: دروس پایه، تحولات سیاسی - اجتماعی ایران، جامعه‌شناسی سیاسی، اندیشه‌های سیاسی، روابط بین‌الملل و دروس حقوقی. گرچه با اندکی تفاوت، تمام آسیب‌شناسی‌های صورت‌گرفته در مورد درس‌های رشته علوم سیاسی صادق است، اما این مقاله در صدد آسیب‌شناسی و ارائه راهکار برای مجموعه دروس حقوقی دوره کارشناسی علوم سیاسی است. برای این منظور، ضمن بررسی و نقد محتوا و اهداف هریک از دروس در برنامه کلی و سرفصل دروس مصوب شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت فرهنگ و آموزش عالی، منابع مورد استفاده در آموزش این درس‌ها را از حیث محتوا و میزان انطباق آن با هدف هر درس و اهداف کلی دوره علوم سیاسی بررسی

کرده و در پایان به بررسی شیوه‌های آموزش و ارائه پیشنهادهایی به منظور دستیابی به اهداف مورد نظر خواهیم پرداخت.

١. محتوا

برای پی بردن به میزان انطباق محتوای آموزشی هریک از دروس حقوقی با اهداف کلی دوره کارشناسی علوم سیاسی، به بررسی سرفصل‌ها و هدف اعلامی هر درس در مصوبه شورای عالی برنامه‌ریزی می‌پردازیم.

١-١. مبانی علم حقوق

این درس در قالب ۳ واحد نظری و با هدف «آگاهی دانشجویان به اصول و موازین حقوق و شناخت نهادهای حقوقی و جایگاه آن در روابط اجتماعی» در مجموعه دروس دوره کارشناسی علوم سیاسی گنجانده شده است. محتوای این درس در قالب ۶ سرفصل، پیش‌بینی شده است:^(۲)

قسمت نخست: روابط اجتماعی: فرد و جامعه، مسئله حق و تکلیف، پیدایش حقوق، روابط انسان‌ها با قانون، تعریف و معانی مختلف حقوق، اوصاف قواعد حقوق؛

قسمت دوم: علم حقوق: رابطه حقوق با سایر نظام‌های اجتماعی، رابطه حقوق با اقتصاد، قدرت و نظریه اقتصادی

با سایر علوم، حقوقی تطبیقی (نظام‌های مختلف حقوقی)، مسائل حقوقی اسلامی؛
قسمت سوم: تقسیمات حقوق: داخلی، خارجی، عمومی، خصوصی و
شعبه‌های آن به تفصیل؛

قسمت چهارم: منابع حقوق: قوانین اساسی، قوانین عادی، مقررات دولتی،
عهدهنامه‌های بین‌المللی، عقاید علماء، روایه قضایی، عرف؛

قسمت پنجم: قلمرو و قواعد حقوقی در مکان و زمان؛

قسمت ششم: اقسام حقوق: حقوق فردی و حقوق اجتماعی.

۱-۲. حقوق اساسی (کلیات)

این درس در قالب ۲ واحد نظری و با هدف «آشنایی با دیدگاه‌های مختلف در زمینه مسائل کلی مربوط به ساختار سیاسی دولت و نهادهای حکومت، و حقوق و

آزادی‌های فردی و رابطه قدرت دولت با حقوق ملت و توانایی تحلیل دولت از قوانین اساسی و دستیابی به چهارچوب‌های حقوقی در مسائل کلی سیاسی» در دروس علوم سیاسی گنجانده شده است. محتوای این درس در قالب هشت فصل ارائه می‌شود:^(۳)

فصل نخست: تعریف حقوق اساسی، جایگاه آن، دیدگاه‌ها، موضوع، رابطه آن با علم سیاست، منابع حقوق اساسی، حقوق اساسی یا نهادهای سیاسی؛
فصل دوم: دولت، مفهوم و عناصر تشکیل‌دهنده دولت، نظریات مختلف در زمینه حاکمیت، حاکمیت دولت؛

فصل سوم: تقسیم‌بندی دولت‌ها، تقسیم‌بندی شکلی، نوع حاکمیت دولت‌ها، شکل‌بندی دولت‌ها از نظر حقوقی؛

فصل چهارم: تشکیل اساسی حکومت، نهادها، اصل تفکیک قوا، نظریه‌ها و دیدگاه‌ها در اصل تفکیک قوا، نظریه تشکیلات برتر؛

فصل پنجم: قوه مقننه؛

فصل ششم: قوه مجریه؛

فصل هفتم: قوه قضائیه؛

فصل هشتم: حقوق و آزادی‌های ملت.

۱-۳. حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران

این درس در قالب ۲ واحد نظری با هدف «آشنایی با ساختار سیاسی نظام جمهوری اسلامی ایران و توانایی تحلیل حقوقی و اساسی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، نهادها، رهبری و حقوق ملت» طراحی شده است. سرفصل‌های این درس شامل یک مقدمه و هفت فصل به شرح زیر است:^(۴)

مقدمه: تاریخ تدوین و تصویب قانون اساسی در ایران، قانون اساسی مشروطه، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران؛

فصل اول: اصول و مبانی سیاسی و ویژگی‌های نظام جمهوری اسلامی ایران (فصل اول و دوم قانون اساسی)؛

فصل دوم: حاکمیت در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، ساخت قدرت

و مشروعیت حاکمیت، حاکمیت به مفهوم ولایت فقیه و ادله آن، حاکمیت ملت و نهادهای برخاسته از آن، رابطه میان دو نوع حاکمیت؛
فصل سوم: نهادها و ارکان حکومت: استقلال قوا، نظارت ولایت امر بر قوا، سیستم دولت در جمهوری اسلامی ایران، رابطه قوه مقننه با قوه مجریه و قضائیه (تحلیل فصل پنجم قانون اساسی)؛

فصل چهارم: قوه مقننه: همه‌پرسی، مجلس شورای اسلامی، شورای نگهبان، بررسی مراحل سیر قانون‌گذاری، رابطه قوه مقننه با قوه مجریه و قضائیه (تحلیل فصل پنجم قانون اساسی)؛

فصل پنجم: قوه مجریه: تشکیل قوه مجریه، وظایف و اختیارات رئیس جمهور، هیئت دولت (تحلیل فصل نهم قانون اساسی)؛

فصل ششم: قوه قضائیه: اهداف و مسئولیت‌ها، تشکیل قوه قضائیه، اختیارات، نهادهای قوه قضائیه؛

فصل هفتم: حقوق و آزادی‌های ملت، (تحلیل فصل سوم قانون اساسی).

۴- حقوق بین‌الملل اسلامی

این درس در قالب ۲ واحد نظری با هدف «بررسی مبانی تاریخ تکوین دیدگاه‌های جهان اسلام با تأکید بر اصول حقوقی حاکم بر روابط بین‌المللی در اسلام» طراحی شده است. سرفصل‌های زیر محتوای درس حقوق بین‌الملل اسلامی را تشکیل می‌دهند: (۵)

حقوق بین‌الملل اسلامی چیست (تعريف بنیاد حقوق بین‌الملل اسلامی: دیدگاه تاریخی)؛

منابع حقوق بین‌الملل اسلامی، جایگاه حقوق بین‌الملل در نظام حقوق اسلام، موضوع حقوق بین‌الملل اسلامی (دیدگاه جهانی اسلام و تشوری کشور، مسئله شناسایی فرد در حقوق بین‌الملل اسلامی)، اصول حاکم بر روابط بین‌المللی در اسلام و اصل صلح و همزیستی (اصل تعهد یکتاپرستانه)، اصل رسالت جهانی، وفای به عهد، اصل مدارا و تحمل، اصل رفتار همسان، همیاری و برادری، مداخله یا عدم مداخله، معاهدات: (تعريف و دسته‌بندی معاهدات، تعهد یک‌جانبه، آئین

عقد معاهدات، اصل حاکم بر تعهدات قراردادی و بین‌المللی، بررسی چند معاهده باقیمانده از صدر اسلام، الحق بــ معاهده، پایان معاهده، مسئولیت بــین‌المللی)، جهاد: (کلیات، شرایط و مقررات جنگ، پایان جنگ)، رفتار با بیگانگان: (حقوق بــین‌الملل عمومی و خصوصی و مفهوم بــین‌گانه، طبقه‌بندی بــین‌گانگان، حمایت از حقوق بــشر، پناهندگی، دادخواهی در محاکم اسلامی)، روابط دیپلماتیک: (سفیران، کنسول، مصونیت)، حل مسالمت‌آمیز اختلافات بــین‌المللی: (شیوه سیاسی، شیوه قضایی).

۵-۱. حقوق بــین‌الملل عمومی

این درس در حال حاضر در قالب دو عنوان درس ۲ واحدی و در دو نیم‌سال تحصیلی متوالی ارائه می‌شود. درس حقوق بــین‌الملل عمومی (۱) با هدف «آشنا ساختن دانشجویان با ماهیت و مبانی حقوق بــین‌المللی و نیز اصول کلی حاکم بر روابط میان دولت‌ها» در چهار چوب مباحث زیر طراحی شده است:^(۱)

فصل اول: ماهیت، منشأ و مبنای حقوق بــین‌الملل؛

فصل دوم: منابع حقوق بــین‌الملل؛

فصل سوم: اشخاص حقوق بــین‌الملل؛

فصل چهارم: رابطه حقوق بــین‌الملل و حقوق داخلی؛

فصل پنجم: حقوق و تکالیف اساسی دولت‌ها؛

فصل ششم: شناسایی؛

فصل هفتم: صلاحیت دولت‌ها.

درس حقوق بــین‌الملل عمومی (۲) که درس دو واحدی قبلی نیز به عنوان پیش‌نیاز این درس قلمداد شده است، با همان هدف و به عنوان مکمل درس قبلی منظور شده است. سرفصل‌های زیر، محتوای این درس را تشکیل می‌دهند:^(۲)

فصل اول: نظام حقوق سطح دریاها و اقیانوس‌ها (آبهای داخلی، دریای سرزمینی، منطقه نظارت، منطقه اقتصادی انحصاری، دریای آزاد)؛

فصل دوم: نظام حقوق بــستر و زیربــستر دریاها و اقیانوس‌ها (فلات قاره، منطقه بــین‌المللی اعماق)؛

- فصل سوم: آبراههای بزرگ بین‌المللی (تنگه‌ها - ترعرع‌ها);
 فصل چهارم: حقوق هوایی؛
 فصل پنجم: حل اختلافات بین‌المللی به‌طور مسالمت‌آمیز؛
 فصل ششم: جانشینی؛
 فصل هفتم: مسئولیت دولت‌ها.

۱-۶. حقوق بین‌الملل خصوصی

در این درس که بر مبنای ۲ واحد نظری و با هدف «آشتایی با اصول تابعیت بیگانگان و اشخاص (حقوقی، طبیعی) در کشورها» طراحی شده است،^(۸) مباحث «تعریف فوائد و منابع حقوق بین‌الملل خصوصی، تابعیت (اصول کلیات)، تابعیت ایران (تحصیل تابعیت و خروج از تابعیت ایران)، اقامتگاه (اصول کلی)، اقامتگاه در حقوق ایران، وضع بیگانگان (اشخاص طبیعی و حقوقی)، وضع بیگانگان در ایران» مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱-۷. حقوق اداری (کلیات و ایران)

این درس بر مبنای ۲ واحد نظری با هدف «آشتایی ساختن دانشجویان با نهادها، سازمان‌های اداری و تشکیلات وزارت‌خانه‌ها و همچنین حدود قلمرو و اختیارات آنها» در برنامه درسی دوره کارشناسی علوم سیاسی گنجانده شده است.^(۹) سرفصل‌های این درس عبارتند از: مفاهیم حقوق اداری و رابطه آن با نهادها و سازمان‌های اداری، کشور، تعریف نهاد و سازمان‌های اداری، حدود قلمرو و اختیارها و اقدامات اداری، محلی، کشوری و مرکزی، نهادهای اداری، رهبر، رئیس جمهور، نخست‌وزیر، وزیر، تشکیلات وزارت‌خانه‌ها، سازمان‌های دولتی در مرکز و خارج از مرکز، مؤسسات مستقل عمومی و دولتی، سازمان‌های حرفه‌ای مثل کانون و کلا، نظام پزشکی، نظام صنفی، کانون سردفتران و غیره.

در بررسی محتوا، سرفصل‌ها و اهداف دروس یادشده نخستین نکته‌ای که جلب توجه می‌کند این است که کلیه دروس از نظر نوع و کیفیت ارائه، «نظری» طراحی شده‌اند. طبعاً نخستین مانع در داشتن رویکرد کاربردی به دروس، چهارچوب قانونی است که از طرف برنامه‌ریزان برای ارائه دروس فراهم شده است.

و این چهار چوب به تبع خود، محتوای کتاب‌ها و منابع آموزشی و روش تدریس استاد را جهت می‌دهد. هنگامی که درسی صرفاً به صورت نظری ارائه می‌شود و هیچ سازوکاری برای آشنایی دانشجو با مصاديق عینی و عملی یافته‌های فراهم نمی‌شود، باید گفت در این زمینه مقرر اصلی نظام آموزشی است چراکه نظام آموزشی دانشجو را بیشتر مصرف‌کننده آموخته‌های استادان بار می‌آورد؛ درحالی که یکی از وظایف اصلی نظام آموزش عالی آن است که دانشجوی رشته‌های علوم انسانی را از حالت مصرف‌کننده صرف اطلاعات بیرون آورد و او را به متابه تولیدکننده، سازماندهنده و راهگشای جامعه هدایت کند.^(۱۰) در غیر این صورت، دانش آموخته علوم سیاسی در چهار چوب نظام آموزشی «حفظ محور» به انبانی از انبوهه واژگان و مفاهیم انتزاعی تبدیل شده و این توان را نمی‌یابد که آموخته‌های خود را به محیط عملیاتی بکشاند. این در حالی است که برخلاف تلقی رایج که رشته علوم سیاسی را متولی تئوریک ساخت قدرت سیاسی می‌داند، به نظر می‌رسد محیط‌های عملیاتی بسیاری در ساختار اداری - اجرایی کشور وجود دارد که دانش آموختگان علوم سیاسی می‌توانند - در صورت اصلاح نظام آموزشی - حضور مفیدتر و مؤثرتری در ساختار نظام تصمیم‌گیری کشور داشته باشند.

این کاستی در برنامه آموزشی کلیه دروس حقوقی دوره کارشناسی علوم سیاسی نیز به چشم می‌خورد و طبعاً کتاب‌هایی که به عنوان منبع اصلی یا فرعی آموزش این دروس معرفی می‌شوند، صرفاً به پشتیبانی نظری محتوای آموزشی دروس می‌پردازنند. با نگاهی دوباره به اهداف بیان شده برای هریک از عناوین هفت‌گانه دروس حقوقی و با تحلیل عبارات به کاررفته در تبیین اهداف، ملاحظه می‌کنیم در اغلب آنها از عبارت «آگاهی دانشجویان به...»، «آشنایی با دیدگاه‌های مختلف در زمینه...»، «آشنایی با ساختار سیاسی...»، «بررسی مبانی تاریخ تکوین...»، «آشنایی دانشجویان با...»، «تعریف فوائد و منابع...»، «آشنایی دانشجویان با نهادها، سازمان‌ها و...» استفاده شده است. بهره‌گیری از این عبارات در بیان هدف هریک از دروس، نشان‌دهنده تأکید بر توصیفی و غیر کاربردی بودن برنامه آموزشی و افزایش صرف محفوظات علمی دانشجو بدون توجه به جنبه کاربردی اطلاعات اندوخته شده است و طبعاً در شیوه‌های آموزشی نیز کمتر شاهد رویکرد کاربردی

به منظور همراه ساختن جنبه‌های نظری و عملی دانش مورد نظر با توجه به نیازهای جامعه هستیم.

با توجه به ضرورت وجود رابطه منطقی میان اهداف دروس با سرفصل‌های طراحی شده برای آنها، شاهد همین کاستی جدی در سرفصل هریک از دروس یادشده هستیم به‌طوری‌که در سرفصل‌های درس مبانی علم حقوق، شاهد ارائه مباحثی همچون روابط اجتماعی، تقسیمات، منابع و اقسام حقوق در قالبی کاملاً توصیفی هستیم. همچنین در دروس حقوق اساسی کلیات و حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، دانشجو بربایه هدف منظورشده برای این دو درس، صرفاً محفوظاتی را در مورد برخی تعاریف، تقسیم‌بندی‌ها، نظریه‌ها و دیدگاه‌ها در خصوص مفاهیم اساسی حقوق اساسی در چهارچوب کلیات حقوق اساسی فرا گرفته و سپس با همان اندوخته‌ها با ساختار نظام جمهوری اسلامی ایران به صورت نظری آشنا می‌شود.

همین وضعیت در مورد سایر دروس حقوقی یادشده نیز صادق است به گونه‌ای که تنها مثال‌های عینی و تبیین‌کننده استاد و مهارت او در ترغیب دانشجو به مشارکت در مباحث می‌تواند فضای درس را از حالت خشک و بی‌روح خارج کرده و امکان درک مفاهیم انتزاعی را برای دانشجو فراهم سازد که البته در برخی موارد چنین کاری چندان میسر نیست و به دلیل عدم انعطاف در شیوه‌های آموزشی، محیط کلاس به رابطه‌ای یک‌طرفه تبدیل شده و دانشجو نیز مجبور به تحمل چنین وضعی برای گذراندن واحدهای آموزشی موظف است.

۲. بررسی منابع

در بررسی اغلب منابع اصلی و فرعی آموزشی دروس نیز مشاهده می‌شود که نویسنده‌گان دست‌اندرکارِ تدوین منابع آموزشی اصلی و فرعی در خصوص دروس دانشگاهی، مطابق همین سنت آموزشی به تدوین منابع پرداخته‌اند و بهندرت دغدغه کاربردی کردن مباحث یا اتخاذ رویکردهایی در ارائه مطالعات به‌منظور امتزاج با نیاز بازار کار یا انطباق با ضرورت‌های دستگاه‌های اجرایی یا تصمیم‌گیری را در ذهن داشته‌اند. چنین رویکردی غالباً در دیباچه یا مقدمه کتاب‌های مورد نظر در قالب

عباراتی خود را نشان می‌دهد. به عنوان مثال در دیباچه کتاب حقوق اساسی آمده است: «آمید است انتشار این کتاب، گام سودمندی در جهت اعتلای سطح معلومات دانشجویان عزیز باشد». (۱۱) همچنین در دیباچه کتاب حقوق اساسی جمهوری اسلامی (جلد دوم) اظهار آمیدواری شده است این کتاب گام سودمندی در جهت کمک به دانشجویان گرامی و ارتقای جایگاه حقوق عمومی در کشور باشد. (۱۲)

بديهی است به طور قطع تمامی آثاری که از آنها ياد می شود دارای ارزش والای علمی هستند که در اين مجال قصد بررسی آنها نیست بلکه نقطه تأکيد مقاله حاضر، بررسی راهکارهای انطباق محتويات آموزشی با ضرورت‌های عينی دستگاه‌های اجرایی به منظور کاربردی کردن محتويات آموزشی است. البته دلایل متعددی برای اين کاستی متصور است که قصد نگارنده صرفاً رویکرد آموزشی به عنوان مانع فراروی انطباق بعده نظری و عملی آموخته‌های دانشگاهی است. نویسنده کتاب مقدمه عمومی علم حقوق ضمن بررسی تاریخی از سابقه تحول مقدمه علم حقوق، طبق همان سنت رایج وارد بحث شده است. بنابراین کتاب فاقد رویکرد کاربردی یا اتخاذ روش‌هایی برای واداشتن دانشجو به عملیاتی کردن مباحث است. (۱۳) نویسنده کتاب مقدمه علم حقوق نیز کتاب خود را ترکیبی از مطالب گوناگون فلسفه حقوق و شعبه‌های حقوق خصوصی دانسته و آن را تلاشی در جهت ساده کردن و گردآوری نظریه‌های کلی حقوق معرفی نموده که هدف آن آشنايی دانشجویان با شيوه‌های علمي تحقيق و در اختيار گذاردن معلومات عمومي است. (۱۴)

دیدگاه غیرکاربردی و صرفاً نظری بر کتاب‌های منتشره از سوی سازمان سمت در حوزه علوم سیاسی غلبه يافته است؛ در حالی که انتظار می‌رود اين سازمان که هدف خود را تألیف و ترجمه منابع درس اصلی، فرعی و جنبی در هر کدام از رشته‌های علوم انسانی دانشگاهها و مؤسسات آموزشی عالی می‌داند، گام‌های عملی برای کاربردی کردن منابع آموزشی دانشگاهها بردارد. به طور مثال با نگاهی به پيشگفتار کتاب اسلام و حقوق بين الملل عمومی در می‌يابيم نويسنده‌گان کتاب، بدون داشتن دغدغه و نگرانی در زمینه کاربردی کردن مباحث، هدف کتاب را غني سازي ادبیات موضوع حقوق بين الملل اسلامی بر مبنای چشم‌انداز گسترش انقلاب اسلامی به کشورهای ديگر و کمک به تحکيم مبانی حکومت اسلامی در

ساير کشورهای اسلامی اعلام کرده‌اند.^(۱۵) کتاب فقه سیاسی نیز ضمن ارائه مباحث متتنوع در زمینه حقوق بین‌الملل اسلامی، فاقد پیش‌بینی‌های خاص در کاربردی کردن این مباحث است.^(۱۶) در مبحث حقوق بین‌الملل عمومی نیز شیوه تدوین و ارائه مطالب از همان ویژگی عمومی غیرکاربردی برخوردارند؛ چنانکه نویسنده کتاب حقوق بین‌الملل عمومی نیز طبق سنت سایر کتاب‌های آموزشی و بدون اتخاذ شیوه‌های خاص مبتنی بر کاربردی ساختن مباحث، به ارائه سرفصل‌های مورد نظر خود پرداخته است.^(۱۷)

اما نویسنده کتاب بایسته‌های حقوق بین‌الملل عمومی جهت جلب توجه دانشجویان و آسانی فرآگیری مباحث، اقدام به ارائه خلاصه بحث و نمونه سوالات در پایان هر بخش نموده که در جای خود قابل تقدیر است.^(۱۸) مشابه این اقدام در تدوین کتاب بایسته‌های حقوق اساسی نیز به چشم می‌خورد، بدین ترتیب که در پایان هر فصل «پرسش‌های مهمی برای تمرين» ارائه می‌شود که هدف آن آسانی بازنگری مطالب، در پایان نیمسال و هنگام گذراندن امتحان اعلام شده است.^(۱۹) گرچه نویسنده به بهره‌گیری از روش‌های کاربردی در تدوین این کتاب استناد کرده است اما با آنچه مدنظر نگارنده مقاله در مورد کاربیست رویکرد کاربردی در منابع آموزشی بهمنظور انطباق با ضرورت‌های بازار کار و دستگاه‌های اجرایی است، تفاوت اساسی دارد و ظاهراً مقصود نویسنده از به کارگیری روش‌های کاربردی، همان بهره‌گیری از شیوه‌های ابتکاری در آسانسازی در درک مطلب کتاب است.

کتاب حقوق اداری (انتشارات سمت) نیز که به عنوان منبع اصلی درس حقوق اداری تدوین شده است، صرفاً در برگیرنده مفاهیم اصلی حقوق اداری معرفی شده و فاقد ابتکارات و روش‌های نوین جهت کاربردی‌سازی مباحث است.^(۲۰) نویسنده کتاب مبانی حقوق اداری به سبک کتاب دیگر خود (بایسته‌های حقوق بین‌الملل عمومی) اقدام به نمایه‌سازی مباحث و ارائه سوالات در پایان هر فصل نموده که گام مؤثری در آسانسازی یادگیری فرآگیران است.^(۲۱) همین کاستی در تدوین و ارائه مباحث در دو کتاب حقوق بین‌الملل خصوصی که از سوی انتشارات پایدار و نشر میزان منتشر شده‌اند، مشاهده می‌شود. در یکی از این دو کتاب، نویسنده صرفاً برپایه اهداف اعلامی طراحان برنامه درسی دوره کارشناسی علوم سیاسی، تلاش

کرده با توجه به پیچیدگی مباحث، تا حد امکان به زبان ساده مطالب را بیان کند^(۲۲) و دیگری کوشیده مبحث پیچیده تعارض‌ها بهویژه تعارض قوانین را با بیانی ساده و آسان به رشته تحریر درآورده^(۲۳) اما تمامی این تلاش‌ها از حد طرح مباحث نظری فراتر نرفته‌اند.

۳. شیوه‌های آموزشی

همان‌طور که اشاره شد اخیراً شاهد نوآوری‌هایی در تدوین کتب آموزشی بهمنظور آسان‌سازی فراگیری دانشجویان در برخی منابع آموزشی هستیم. از جمله این اقدامات طراحی نمونه سوالات و مرور مباحث در پایان هر فصل است. اما آنچه مورد نظر این مقاله است خلق و به کارگیری شیوه‌های جدید برای کاربردی کردن آموخته‌هاست. سال‌های مدیدی است که بهره‌گیری از چنین روش‌هایی در سایر رشته‌ها و حوزه‌های علمی رایج است و در برخی حوزه‌های علوم اجتماعی نیز جریان دارد. می‌توان با برخی جرح و تعديل‌ها به تناسب مضامین و محتوای آموزشی، از آنها در تدریس دروس علوم سیاسی نیز بهره گرفت؛ به علاوه راهکارهایی که در زمینه عملیاتی کردن مباحث این رشته در بخش «پیشنهادها و راهکارها» عرضه خواهد شد.

امروزه شیوه‌های نوینی در امر آموزش به کار گرفته می‌شود که از رهگذر این شیوه‌ها می‌توان ضمن جلب علاقه دانشجویان و آسان‌سازی فراگیری مواد آموزشی، زمینه‌های کاربردی‌سازی مفاهیم و ارتقای توانمندی دانشجو در امر پژوهش و انجام تحقیقات را فراهم نمود. در یکی از این شیوه‌ها که تلفیقی از چند رویکرد آموزشی مختلف است، در پایان هر فصل، ابتدا مروری بر مهم‌ترین مباحث فصل در قالب چند بند شماره‌دار ارائه می‌شود. این اقدام موجب می‌شود دانشجو از سردرگمی خارج شده و نکات کلیدی فصل را از توضیحات جنبی و تکمیلی آن تمایز سازد. به عبارت دیگر با این اقدام، چنانچه در ابتدای ترم تحصیلی طرح درس مربوطه تهیه و ارائه شده باشد و هدف‌های رفتاری دانشجو بیان شده باشد، خلاصه‌ای که در پایان فصل مرور می‌شود در حقیقت بازگشتی به هدف‌های رفتاری جزئی خواهد بود؛ ضمناً نگرانی دانشجو را از ابهام احتمالی در مورد شیوه برگزاری

امتحان تا حدودی برطرف می‌کند.

در دومین گام، واژگان مهم یا اصطلاحات کلیدی بحث جهت یادآوری دانشجو – در صورت امکان همراه با معادلهای آن در زبان اصلی – آورده می‌شود. اهمیت این اقدام زمانی روشن می‌شود که توجه داشته باشیم در بسیاری از حوزه‌های علمی خصوصاً دروس حقوقی، آشنایی با واژگان کلیدی و تمایز واژگان مشابه در ادبیات موضوع، از اهمیت خاصی در فراغیری و کاربرد مفاهیم برخوردار است. سومین گام، معرفی منابع تکمیلی در خصوص مباحث همان فصل است.

سنت بر این است که استاد در ابتدای هر ترم به صورت گفتاری یا نوشتاری منابع اصلی و تعدادی از منابع فرعی یا تکمیلی مربوط به درس را معرفی می‌کند اما با توجه به اینکه هر منبع، کتاب یا مقاله‌ای دارای نقطه تأکیدی است که در انجام تحقیقات عموماً به آن توجه می‌شود، در صورتی که در پایان هر فصل منابع خاص تکمیلی مربوط به همان بحث ارائه شود، خواننده را در جریان عمل تحقیقات گوناگون قرار می‌دهد و بدین‌سان با مشاهده تحقیقات پژوهشگران، به شکل بهتری با شیوه‌های تحقیق آشنا شده و در انجام پژوهش مهارت می‌یابد.^(۲۲) لازم به یادآوری است این اقدام در کتاب‌هایی که به عنوان منابع تحقیقاتی به چاپ می‌رسند، معمول است اما قصد نگارنده از تأکید بر مطلب این است که کتاب‌هایی که به عنوان منبع آموزشی تدوین و معرفی می‌شوند نیز به این خصوصیت‌ها مجهز شوند و دانشجوی دوره کارشناسی که شاید قبل از آن با ادبیات بحث آشنایی نداشته است، بتواند مسیر تحقیق و پژوهش را با راحتی بیشتری بیماید.

آخرین گام پیشنهادی، گنجاندن تمرین‌های نظری و عملی مناسب با مباحث ارائه شده در هر فصل است. در این مرحله مناسب با مباحث مربوطه از دانشجو خواسته می‌شود با مراجعه به منابع تکمیلی دستگاه‌های ذی‌ربط اجرایی، اداری یا قضایی، گزارشی پیرامون تمرین مورد نظر تهیه و ارائه کند. این تمرین که می‌تواند جنبه پیمایشی، آزمایشی، مطالعات میدانی، مشاهده و نمونه‌گیری آماری داشته باشد، موجب تعمق و تأمل دانشجو در آموخته‌های خود شده و او را به شقوق و چالش‌های گوناگون و هیجان تلاش در مطالعه واقف می‌گردد، و به کاربردی بودن مباحث پی‌برده و آموزش را از حالت انتزاعی و خشک و بی‌روح بیرون آورده و

شیوه تحقیق‌پذیر کردن موضوعات، مفاهیم و عملیاتی کردن و سنجش آنها را به او می‌آموزد. از رهگذر این تمرین دانشجو با محیط‌های عملیاتی کاربرست آموخته‌هایش آشنا شده و نگرانی شغلی وی پس از پایان دوره تحصیلی نیز کاهش می‌یابد.

۴. پیشنهادها و راهکارها

در این مجال به طور خلاصه به برخی اقدامات ضروری با رویکرد کاربردی در دروس علوم سیاسی به طور عام و دروس حقوقی دوره کارشناسی این رشته به طور خاص می‌پردازیم و پیشنهاداتی را جهت کاربردی‌سازی دروس حقوقی ارائه می‌کنیم:

۱. بازبینی و اصلاح برنامه و سرفصل دروس و تعریف دوباره اهداف هریک از دروس با رویکرد کاربردی به منظور خارج شدن از نظام آموزشی «یادگیری مبتنی بر حفظ اندونخته‌های درسی». چنین تحولی بدنبال خود تغییر در سرفصل‌ها و محتوای آموزشی را درپی خواهد داشت. نکته مهمی که در بازبینی دروس دوره علوم سیاسی نباید مورد غفلت قرار گیرد، توجه به تکراری بودن و همپوشانی مباحث مشابه در درس‌های مختلف است که این نکته در مورد دروس حقوقی نیز مشهود است. به عنوان مثال، بسیاری از مباحثی که در سرفصل‌های درس حقوق بین‌الملل اسلامی گنجانده است، از مفاهیم کلیدی دو درس حقوق بین‌الملل عمومی ۱ و ۲ است که در این درس‌ها به طور کامل به آنها پرداخته می‌شود. در واقع آنچه تحت عنوان خاص حقوق بین‌الملل با صفت «اسلامی» ارائه می‌شود، تنها بخش کوچکی از مجموعه مباحث این درس را تشکیل می‌دهد. این کار می‌تواند در قالب بازبینی و اصلاح سرفصل‌ها با افزودن یک واحد به درس حقوق بین‌الملل عمومی، یا با اصلاح سرفصل‌های درس دیبلماسی و رفتار سیاسی پیامبر(ص) انجام گیرد. همچنین در مباحث اشخاص و تابعین حقوق بین‌الملل، شاهد تکرار و همپوشانی مبحث سازمان ملل متحده استیم که عیناً و به طور کامل هم در این درس و هم در درس سازمان‌های بین‌المللی تکرار می‌شود. با اصلاح و بازبینی چنین مواردی می‌توان فضای لازم برای گنجاندن مباحث و پژوهه‌های کاربردی در سرفصل‌ها و

برنامه آموزشی و همچنین در منابع آموزشی و کتاب‌ها را با رویکرد کاربردی به مباحث فراهم نمود.

۲. اختصاص سهمی از واحد درسی به عنوان کار دانشجویی در قالب کارورزی، کارآموزی، تمرین عملی و... دانشجو در این قالب موظف خواهد بود ضمن حضور در دادگاه‌ها، دستگاه‌های اداری، اجرایی، قضایی (به تناسب موضوع درس) آموخته‌های خود را در جریان عمل تجربه کند. محیط‌های اداری، اجرایی و قضایی فراوانی برای عملیاتی کردن مفاهیم دروس حقوقی دوره علوم سیاسی وجود دارد که چنانچه سازوکار قانونی و آموزشی آن در قالب برنامه درسی پیش‌بینی شود، امکان عملی کردن آنها وجود دارد. به عنوان مثال، استاد می‌تواند بخشی از تکلیف درسی دانشجو را در درس مقدمه علم حقوق، حضور دانشجو در جلسات علنی دادگاه‌ها، دفاتر وکالت، دفاتر مشاوره‌های حقوقی، دفاتر ثبت استناد و املاک و یا ثبت احوال قرار دهد و گواهی مؤید حضور را دریافت کند.

این امر در درس حقوق اساسی می‌تواند شامل حضور در جلسات علنی دادگاه‌ها، به خصوص جرائم مطبوعاتی یا سیاسی، برگزاری کارگاه‌های آموزشی حقوق شهروندی، حضور در جلسات علنی مجلس شورای اسلامی (در تهران) و جلسات شوراهای استان و شهرستان برای آشنایی با فرایندهای رسیدگی به جرائم، قانون‌گذاری و تصمیم‌گیری باشد.

با توجه به محتوای درس حقوق بین‌الملل عمومی و اسلامی موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

الف - پیش‌بینی سفرهای علمی (در قالب آینین‌نامه سفرهای علمی دانشجویی) در برنامه درسی به منظور آشنایی با انواع مرزهای طبیعی و مصنوعی، میله‌های مرزی، کانال‌های مرزی، سیم‌های خاردار، ابزارهای هوشمند انسداد مرز، رودخانه‌های مرزی در مناطق مختلف؛

ب - آشنایی با وظایف نمایندگی‌های وزارت امور خارجه یا کنسول‌گری‌های مستقر در شهرهای مختلف؛

ج - برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای آشنایی با ارگان‌های سازمان ملل متحد و سازمان‌های بین‌المللی مانند یونسکو، فائو، کمیسarıای عالی پناهندگان، کمیسیون

د - شبیه‌سازی جلسات شورای امنیت و...

در درس حقوق اداری، دانشجو می‌تواند ضمن حضور در هریک از ارگان‌های اداری و دولتی با تشکیلات سازمانی و فرایندهای اداری، استخدامی، بازنیستگی و... آشنایی پیدا کرده و گزارش علمی آن را تحويل استاد دهد. برگزاری کارگاه آموزشی آشنایی با مقررات اداری دستگاه‌های مختلف، از دیگر اقدامات خواهد بود.

تمامی اقدامات و پیشنهادات پیش‌گفته، در نخستین گام نیازمند بازنگری در برنامه آموزشی دروس و گنجاندن جنبه‌های عملی و کاربردی در سرفصل موظف دروس است. در اجرای مدل پیشنهادی نگارنده در تدوین منابع آموزشی دروس حقوقی دوره کارشناسی علوم سیاسی، به عنوان نمونه مبحث انتخابات و نظام‌های انتخاباتی^(۵) از کتاب حقوق اساسی دکتر طباطبائی مؤتمن انتخاب شده که در پایان مبحث مربوطه، مدل مورد نظر به ترتیب زیر به مورد اجرا گذاشته می‌شود.

مرور

❖ دموکراسی نمایندگی حکومتی است که در آن ملت، حاکمیت را به طور غیر مستقیم توسط نمایندگان منتخب خود اعمال و اجرا می‌کند. شرایط انتخاب کنندگان و انتخاب شوندگان، طرز انتخابات و شیوه توزیع کرسی‌های نمایندگی بین حوزه‌های انتخاباتی و... مسائل پیچیده‌ای هستند که در ثبات سیاسی کشور اثر می‌گذارند.

❖ پیشرفت تفکر دموکراتیک، در طول زمان با توسعه حق رأی همراه بوده و تاریخ تحولات و تکامل حق رأی بر حسب کشورها متفاوت است. حق رأی عمومی، از دستاوردهای تازه دموکراسی است. رأی نابرابر که در سابق در برخی کشورها مرسوم و متداول بود، امروزه در همه‌جا ملغی شده است.

❖ آزادی انتخابات ایجاب می‌کند دادن رأی شخصاً توسط انتخاب کننده بدون هیچ واسطه‌ای و به طور مخفی نوشته و به طور مستقیم در صندوق انداخته شود.

❖ روش انتخاب نمایندگان مجالس قانون‌گذاری دو قسم است: اکثریتی و

تناسبی. اجرای روش اکثریتی نیازمند توزیع تعداد کرسی‌های مجلس مقتنه بین مراکز جمعیتی به تناسب وسعت و جمعیت آنهاست و هدف نظام تناسبی آن است که هر حزب و گروه سیاسی بتواند به نسبت آرایی که در انتخابات کشور کسب می‌کند، صاحب کرسی شود.

❖ نظام اکثریتی را می‌توان به دو شیوه تک‌گزینی و چندتن‌گزینی اجرا کرد. در نظام اکثریتی لیستی ممکن است از روش لیست باز و لیست بسته استفاده کرد که هریک محسن و معایب خود را دارد.

❖ در محاسبه آرای هر لیست در نظام تناسبی، از سه روش ضریب انتخاباتی حوزه‌ای، ضریب ثابت و ضریب ملی استفاده می‌شود.

❖ حزب سیاسی از جمله گروههای میانجی است که بین ملت و دولت فعالیت می‌کند. وجود حزب موجب می‌شود فعالیت‌های سیاسی از حالت مغلقی خارج شده، افراد در چهارچوب قانون وارد عرصه سیاست شوند.

❖ از لحاظ ساختاری و انضباط، حزب ممکن است دموکراتیک یا غیردموکراتیک، منضبط یا غیرمنضبط باشد.

❖ نظام‌های انتخابی از حیث نقش احزاب به نظام‌های بی‌حزبی، تک‌حزبی و چندحزبی تقسیم می‌شوند.

❖ در نظام دوحزبی (از نوع رژیم پارلمانی انگلستان) دولت از ثبات و استحکام بیشتری برخوردار است ولی در نظام‌های چندحزبی دولت ثبات زیادی ندارد و نمی‌تواند به آسانی لواح مورد نیاز خود را از پارلمان بگذراند.

اصطلاحات کلیدی

دموکراسی نمایندگی، حوزه انتخاباتی، حق رأی، حق انتخاب، حق رأی مالیاتی، حق رأی همگانی، رأی نابرابر، رأی وکالتی، انتخابات یک درجه‌ای، انتخابات دو درجه‌ای، مجلس نمایندگی، مجلس سنا، نظام انتخاباتی اکثریتی، نظام انتخاباتی تناسبی، نظام اکثریتی لیستی، لیست بسته، لیست باز، شیوه تک‌گزینی، شیوه چندتن‌گزینی، ضریب انتخاباتی حوزه‌ای، ضریب ثابت، ضریب ملی، حزب، نظام حزبی، نظام تک‌حزبی، نظام چندحزبی.

در مورد مباحث مربوط به انتخابات به کتاب‌های زیر مراجعه شود:

۱. حجت‌الله ایوبی، اکثریت چگونه حکومت می‌کند؟، (تهران: سروش، ۱۳۷۹).
۲. محمدصادق عامر پایهان و محمد مصلحیان، برندۀ کیست؟، (مشهد: سخن‌گستر، ۱۳۸۴).
۳. دنیس کاوانا، مبارزه انتخاباتی، مترجم: علی‌اکبر عسگری تلاوت، (تهران: سروش، ۱۳۷۹).

تمرین‌های عملی

۱. شرکت در جلسات حزبی
۲. شرکت در ستادهای انتخاباتی احزاب
۳. شرکت در جلسات مربوط به ستادهای اجرایی انتخابات
۴. نظرسنجی انتخاباتی از اقسام مختلف مردم
۵. بررسی شیوه‌های تبلیغات انتخاباتی از حیث ارتباط‌شناسی سیاسی
۶. آشنایی با آئین دادرسی انتخابات
۷. آشنایی با حوزه‌بندی انتخاباتی
۸. آشنایی عملیاتی با مجاری تأمین هزینه‌های انتخاباتی کاندیداها
۹. آشنایی عملیاتی با مجاری هزینه‌های انتخاباتی کاندیداها.

پی‌نوشت‌ها

- بررسی مسائل اخلاقی در حقوق اسلامی (۱۳۷۱) ۱۵.
۱. وزارت فرهنگ و آموزش عالی، شورای عالی برنامه‌ریزی، مشخصات کلی، برنامه و سرفصل دروس کارشناسی علوم سیاسی، (تهران: ۱۳۷۵)، ص ۴.
۲. همان، ص ۱۶.
۳. همان، ص ۲۱.
۴. همان، صص ۲۲-۲۳.
۵. همان، ص ۲۴.
۶. همان، ص ۴۷.
۷. همان، ص ۴۸.
۸. همان، ص ۵۰.
۹. همان، ص ۳۸.
۱۰. علیرضا ازغندی، علم سیاست در ایران، (تهران: مرکز بازناسی اسلام و ایران، ۱۳۸۲)، صص ۱۲۹-۱۳۰.
۱۱. منوچهر طباطبائی مؤتمنی، حقوق اساسی، (تهران: نشر میزان، چاپ یازدهم، ۱۳۸۶)، ص ۱۰.
۱۲. سید محمد هاشمی، حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، جلد دوم، چاپ هفتم، (تهران: نشر میزان، ۱۳۸۲).
۱۳. محمد جعفر جعفری لنگرودی، مقدمه علم حقوق، چاپ پنجم، (تهران: کتابخانه گنج دانش، ۱۳۷۶).
۱۴. ناصر کاتوزیان، مقدمه علم حقوق، چاپ سی و یکم، (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۱)، ص ۱۰.
۱۵. پژوهشکده حوزه و دانشگاه، اسلام و حقوق بین‌الملل عمومی، جلد اول، (تهران: سمت، ۱۳۷۹)، ص ۳.
۱۶. عباسعلی عبید زنجانی، فقه سیاسی، جلد سوم، (تهران: امیرکبیر، چاپ سوم، ۱۳۷۷).
۱۷. محمدرضا ضیائی بیگدلی، حقوق بین‌الملل عمومی، (تهران: کتابخانه گنج دانش، چاپ هجدهم، ۱۳۸۲).
۱۸. رضا موسی‌زاده، بایسته‌های حقوق بین‌الملل عمومی، (تهران: نشر میزان، چاپ چهارم، ۱۳۸۵).

۱۹. ابوالفضل قاضی شریعت پناهی، بایسته‌های حقوق اساسی، چاپ اول، (تهران: نشر یلدآ، ۱۳۷۳).
۲۰. منوچهر طباطبائی مؤتمنی، حقوق اداری، (تهران: سمت، ۱۳۸۱).
۲۱. رضا موسی‌زاده، مبانی حقوق اداری، چاپ اول، (تهران: شهرآب، ۱۳۷۴).
۲۲. جلال الدین مدنی، حقوق بین‌الملل خصوصی، (بی‌جا: ۱۳۶۹)، ص ۱۷.
۲۳. نجادعلی‌الماضی، حقوق بین‌الملل خصوصی، (بی‌جا: ۱۳۸۲)، ص ۱۴.
۲۴. ترز ال. بیکر، نحوه انجام تحقیقات اجتماعی، مترجم: هوشنگ نابی، چاپ اول، (تهران: نشر نی، ۱۳۸۶).
۲۵. منوچهر طباطبائی مؤتمنی، حقوق اساسی، صص ۱۶۲-۱۴۸.